

УДК 316.334.2

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.91.2>

О. В. КАЦЬОРА

кандидат соціологічних наук,
старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА: АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розкрито поняття безробіття як соціально-економічного явища, за якого частина економічно активного населення не може продати свою робочу силу, а отже, не зайнята у виробництві товарів і послуг, тобто стає надлишковою, поповнюючи резервну армію праці. Зазначено, що тема боротьби з безробіттям завжди перебуває у полі зору дослідників соціально-економічних проблем, оскільки безробіття є одним із найважливіших макроекономічних показників, який найбільше впливає на кожну людину. Метою статті є вивчення стану безробіття на регіональному рівні (на прикладі Закарпатської області). Для досягнення цієї мети було використано системний аналіз (для опису проблеми безробіття та його соціальних наслідків) і статистичний аналіз (для окреслення стану безробіття у Закарпатській області).

Розкрито динаміку стану безробіття у Закарпатській області, а також доведено, що на ринку праці області спостерігається невеликий дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією. Проаналізовано стан безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу для порівняльної оцінки гостроти соціальної проблеми безробіття у Закарпатській області. Звернено увагу на те, що в Україні, зокрема у Закарпатській області, ситуація на ринку праці не була катастрофічною навіть у найгірші часи, навіть у 1990-х рр. масового безробіття не було. У 2008–2011 рр., з початком світової фінансово-економічної кризи у країні також не було великого зростання безробіття. Це пояснюється значним розповсюдженням латентного безробіття у вигляді формально «добровільних» неоплачуваних відпусток, скорочення робочого тижня

У статті підкреслено, що безробіття на макросоціальному рівні призводить до негативних наслідків, зокрема до бідності та маргіналізації великих груп населення як професійних, так і статево-вікових категорій, міграції небажаного характеру, посилення соціальної напруги, нестабільності та конфліктогенності у суспільстві тощо. Виокремлено наслідки безробіття на мікросоціальному рівні, серед яких загроза деградації особистості через відлучення від праці, звичного укладу життя, колективу як соціального оточення, погіршення психологічного здоров'я людини, що призводить до депресивного стану та сприяє втягуванню в алкогольну чи наркотичну залежність тощо.

Ключові слова: соціальна проблема, безробіття, Закарпатська область, наслідки безробіття, бідність.

Постановка проблеми. У Закарпатській області й у сучасному українському суспільстві загалом, враховуючи фінансову-економічну кризу та військовий конфлікт на сході України, поширилися «традиційні» соціальні проблеми (безробіття, бідність, відсутність житла, трудова міграція, інвалідність), а також виникли «нові» соціальні проблеми, такі як внутрішня міграція (вимушене переселення людей із зони бойових дій на сході України) та реабілітація військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції / операції об'єднаних сил.

Особливо актуальною темою є безробіття, що завжди перебуває у полі зору дослідників соціально-економічних проблем, оскільки є одним із найважливіших макроекономічних показників і найбільше впливає на кожну людину. Втрата робочого місця для більшості людей означає нестійкість економічного становища та зниження їх життєвого рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання проблеми безробіття активно займаються вітчизняні науковці, зокрема С. Бандура, І. Бондар, І. Давидова, О. Грішнова, С. Дзюба, Є. Лібанова, С. Мочерний, А. Фесенко та ін. Аналіз динаміки ринку праці та його основні структурні елементи висвітлено у роботах В. Брича, С. Гринкевича, О. Кавуза, І. Кочуми, Т. Петрушиної, І. Соколовського та ін. Питаннями подолання безробіття займалися О. Дорошко, С. Голіней, Г. Лех, Ю. Літвінова, В. Михальченко.

Метою статті є вивчення стану безробіття у Закарпатській області.

Виклад основного матеріалу. У «Тематичному словнику-довіднику із соціології» безробіття тлумачиться як «соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного населення не може продати свою робочу силу, а отже, не зайнята у виробництві товарів і послуг, тобто стає надлишковою, поповнюючи резервну армію праці» [1, с. 93]. За визначенням Міжнародної організації праці, безробітними вважаються особи працездатного віку (від 15 років), які одночасно відповідають трьом умовам: впродовж останніх чотирьох тижнів не мали прибуткового заняття, тобто не працювали на роботі за наймом і не були самозайнятими; впродовж останніх чотирьох тижнів активно шукали роботу або намагалися організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові почати роботу, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання доходу [2].

Для ілюстративного представлення проблеми безробіття у Закарпатській області звернемося до статистичної інформації. Для загального розуміння проблеми безробіття краю розглянемо основні показники ринку праці за 2010–2019 рр. (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, кількість безробітного населення протягом 2010–2019 рр. коливалася як у бік збільшення, так і у бік зменшення. Згідно з результатами вибіркового обстеження домогосподарств із питань економічної активності загальна кількість зайнятого населення віком 15–70 років у 2018 р. становила 502,4 тис. осіб,

Таблиця 1

Основні показники ринку праці Закарпатської області у 2010–2019 рр.

Рік	Економічно активне населення, тис. осіб		у тому числі			
	у віці 15–70 років	працездатного віку	зайняте населення, тис. осіб		безробітне населення, тис. осіб	
			у віці 15–70 років	працездатного віку	у віці 15–70 років	працездатного віку
2010	582,2	543,2	531,8	492,9	50,4	50,3
2011	577,9	540,7	522,7	485,5	55,2	55,2
2012	581,4	548,4	530,8	497,8	50,6	50,6
2013	586,8	553,8	541,2	508,2	45,6	45,6
2014	574,5	554	521,4	500,9	53,1	53,1
2015	571,8	550,5	519,3	498	52,5	52,5
2016	561,8	545,6	505,5	489,3	56,3	56,3
2017	554,5	539,3	496,3	481,1	58,2	58,2
2018	558,5	542,1	502,4	486,0	56,1	56,1
2019	559,8	544,3	508,9	493,4	50,9	50,9

Джерело: складено автором за даними [3]

а кількість безробітних – 56,1 тис. осіб. Рівень зайнятого населення віком 15–70 років порівняно з відповідним періодом 2017 р. збільшився на 0,7 в.п. та склав 54,5%, а серед осіб працездатного віку – на 1,0 в.п. та 61,6% відповідно. Серед професійних груп, які зареєстровані безробітними, переважають представники простих професій та особи без професії (19,8%), працівники сфери торгівлі та послуг (16,8%), законодавці, державні службовці (11,9%); кваліфіковані робітники (11,8%) і кваліфіковані робітники, котрі займаються сільським господарством (10,6%).

Кількість зайнятого населення у віці 15 років і старше у Закарпатській області у середньому за 2019 рік становила 509,6 тис. осіб, а рівень зайнятості – 50,8%. Кількість зайнятого населення у віці 15–70 років в області у середньому за 2019 р. порівняно із 2018 р. зросла на 6,5 тис. осіб і становила 508,9 тис. осіб. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років зріс із 54,5% до 55,4%. Кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15 років і старше у Закарпатській області у 2019 р. становила 50,9 тис. осіб, а рівень безробіття – 9,1%. Чисельність безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років в області у середньому за 2019 р. порівняно із 2018 р. скоротилася на 5,2 тис. осіб і становила 50,9 тис. осіб. Рівень безробіття населення

у віці 15–70 років (за методологією МОП) становив 9,1% робочої сили (у середньому за 2018 р. – 10,0%) [3].

За даними Закарпатського обласного центру зайнятості, на ринку праці області спостерігається невеликий дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією. Так, станом на 1 червня 2019 р. у середньому по Закарпатській області на 1 вакансію претендувало 2 безробітні особи (для порівняння, на 1 червня 2015 р. – 11 осіб). За професійними групами найбільший попит спостерігався на кваліфікованих робітників з інструментом (39,2% від усіх вакансій), робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (13,8%) і працівників сфери торгівлі та послуг (13,1%), тоді як 21,6% шукачів роботи із числа зареєстрованих безробітних – особи без професії або такі, що займали місця, які не потребують спеціальної підготовки [4].

В Україні рівень безробіття у 2019 р. серед населення у віці 15–70 років становив 8,2%, серед населення працездатного віку – 8,6%. За регіонами країни найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку упродовж останніх років зберігається у Луганській (16,2%) і Донецькій (14,5%) областях. Крім того, ще у 12 регіонах рівень безробіття перевищує 10%, у тому числі й у Закарпатській області – 10,1%. Найменше безробітних працездатного віку проживають у Харківській і Київській областях, де його рівень становив 6,1% і 6,4% відповідно (Державна служба статистики України, 2019). Ситуація на ринку праці України вимагає системних трансформацій, як економічних, так і соціальних. Відсутність необхідних змін у системі господарювання загрожують подальшим загостренням кризового стану як ринку праці, так і країни загалом. Хоча на рівні тенденції напруженість на ринку праці за останні п'ять років, за оцінками громадян, пом'якшала (відбувається це не через появу нових робочих місць, а виключно завдяки трудовій міграції населення), загалом ситуація залишається критичною. Якщо, за даними соціологічних досліджень, у 2014 р. знайти роботу у своєму населеному пункті за кваліфікацією і достатнім заробітком було важко для 85,1% громадян, а будь-яку роботу – для 60%, у 2018 р. ці показники становили відповідно 73,8% і 45,1%. І хоча у 2018 р. помітне зниження цього показника до рівня, аналогічного 2002–2008 рр., робити однозначний висновок про покращення ситуації на ринку праці ще передчасно [5, с. 140].

Скорочення чисельності безробітних із початку 2019 р. характерне для Європейського Союзу. Так, у I кварталі 2019 р. у країнах ЄС рівень безробіття серед економічно активного населення становив 6,8% проти 7,4% у I кварталі 2018 р. Чисельність безробітних становила 15,4 млн осіб, або скоротилася порівняно з указаним періодом на 1,4 млн осіб. Найвищі показники безробіття серед країн ЄС зафіксовані у Греції (19,1%) та Іспанії (14,7%), найнижчий – у Чехії (2,0%). Країни з високорозвиненою економікою, такі як США та Японія також

забезпечили скорочення безробіття серед економічно активного населення, а його рівень у I кварталі 2019 р. становив 4,1% і 2,4% відповідно. Безробіття у Білорусі та Росії у I кварталі поточного року було на рівні 4,6% і 4,8% відповідно проти показника 5,1% у аналогічному періоді минулого року [6].

В Україні, зокрема Закарпатській області, ситуація на ринку праці не була катастрофічною навіть у найгірші часи, навіть у 1990-х рр. масового безробіття не було. У 2008–2011 рр., із початком світової фінансово-економічної кризи, у країні також не було великого зростання безробіття. Це пояснюється значним розповсюдженням латентного безробіття у вигляді формально «добровільних» неоплачуваних відпусток, скороченням робочого тижня [7, с. 42].

Акцентуючи увагу на безробітті як на соціальній проблемі, зупинимося детальніше на соціальних наслідках безробіття. Зокрема, російський соціолог В. Локосов виділяє наступні наслідки безробіття на макросоціальному рівні:

- бідність і маргіналізацію великих груп населення як професійних, так і статево-вікових категорій;
- зростання соціальних патологій, проявів асоціальної та делінквентної поведінки, внаслідок чого формується криміногенна ситуація;
- формування субкультури безробіття як способу життя;
- міграції небажаного характеру, зокрема, трудові маятникові, незворотні, нелегально кримінальні (торгівля людьми, вербування військових найманців) тощо;
- посилення соціальної напруги, нестабільності та конфліктогенності у суспільстві або регіоні [8, с. 88].

Як бачимо, наслідком безробіття можуть бути й інші соціальні проблеми (бідність, міграція, злочинність), на яких зупинимося пізніше. Крім макросоціальних наслідків безробіття, варто звернути увагу на вплив безробіття на окрему особистість. Отже, український соціолог А. Фесенко розглядає такі наслідки безробіття на мікросоціальному рівні:

- безробіття відбирає соціальні можливості у людини, руйнує її перспективи та плани, почуття свободи, впевненість у завтрашньому дні, потреби, захищеності тощо;
- безробіття загрожує деградацією особистості через відлучення від праці, звичного укладу життя, колективу як соціального оточення;
- безробіття погіршує психологічне здоров'я людини, внаслідок чого людина може опинитися у депресивному стані, що сприяє втягванню в алкогольну чи наркотичну залежність;
- безробіття підриває сімейні стосунки не лише через неможливість задовольняти матеріальні потреби сім'ї внаслідок нестачі доходу, але й через психологічні моменти [9, с. 68].

Висновки і пропозиції. Цей аналіз вказує на безробіття як на комплексну соціальну проблему, загострення якої руйнує соціальні,

економічні, демографічні, культурні основи соціуму. Таким чином, загрози загострення безробіття та його наслідків, особливо серед вразливих категорій населення, вимагає вироблення та втілення практичних механізмів його подолання чи мінімізації наслідків безробіття як на макро-, так і на мікросоціальному рівнях, враховуючи процеси адміністративної реформи в Україні та передачі влади у територіальні громади. На наш погляд, подальші дослідження слід присвятити вивченню практичних механізмів зменшення рівня безробіття, а також мінімізації його наслідків на рівні територіальних громад в Україні.

Список використаної літератури

1. Тематичний словник-довідник з соціології / за ред. В.В. Кохана; укл. А. Александровська, С. Буга, Ю. Ткачук та ін. Чернівецький національний університет. Чернівці, 2009. 112 с.
2. Indicator description: Unemployment rate. URL: <https://ilostat ilo.org/resources/methods/description-unemployment-rate/> (Last accessed: 12.08.2021).
3. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>.
4. Закарпатський обласний центр зайнятості. URL: www.dcz.gov.ua/zak/.
5. Петрушина Т., Соколовський І. Соціологічні показники стану ринку праці України: актуальні проблеми та виклики. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України. 2018. С. 139–147.
6. Eurostat. Statistical report. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-reports> (Last accessed: 12.08.2021).
7. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні : монографія / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.
8. Локосов В.В. Стабильность общества и система предельно-критических показателей его развития. *СОЦИС*. № 4. 1998. С. 86–94.
9. Фесенко А.М. Безробіття як комплексна соціальна проблема. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2008. Т. 103. Вип. 90. С. 66–70.

Katsora O. V. Unemployment as a social problem: analysis of the situation in the Transcarpathian region

The article reveals the concept of unemployment as a socio-economic phenomenon in which part of the economically active population can not sell their labor, and therefore not engaged in the production of goods and services, ie becomes redundant, replenishing the reserve army. It is noted that the topic of combating unemployment is always in the field of view of research on socio-economic issues, as unemployment is one of the most important macroeconomic indicators, which has the most direct and strong impact on each person. Therefore, the aim of the article is to study the state of unemployment at the regional level (on the example of the Transcarpathian region). To achieve this goal, a systematic analysis (to describe the problem of unemployment and its social consequences) and statistical analysis (to outline the state of unemployment in the Transcarpathian region) were used.

The dynamics of unemployment in the Transcarpathian region is revealed, and it is also proved that in the labor market of the region there is a small imbalance between the demand for labor and its supply. The state of unemployment in Ukraine and the countries of the European Union is analyzed for a comparative assessment of the severity of the social problem of unemployment in the Transcarpathian region. It is noted that in Ukraine, in particular in the Transcarpathian region, the situation on the labor market was not catastrophic even in the worst times, even in the 1990s there was no mass unemployment. In 2008–2011, with the onset of the global financial and economic crisis, there was also no significant increase in unemployment in the country. This is due to the significant spread of latent unemployment in the form of formally “voluntary” unpaid leave, reduction of the working week

The article emphasizes that unemployment at the macro-social level leads to negative consequences, including poverty and marginalization of large groups of the population, both occupational and gender age groups, migration of undesirable nature, increasing social tension, instability and conflict in society and more. The consequences of unemployment at the microsocial level are highlighted, including the threat of degradation of the individual due to separation from work, habitual lifestyle, team as a social environment, deterioration of psychological health, as a result of which a person may be depressed, leading to alcohol or drug addiction. etc.

Key words: social problem, unemployment, Zakarpattia region, consequences of unemployment, poverty.